

A KÖZ- ÉS FELSOÓKTATÁS
ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK A XXI. SZÁZADBAN
KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN AZ OKTATÁSI REFORMOK TÜKRÉBEN

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2019. március 28–29.

Tanulmánykötet

ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ
У СФЕРІ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ СХІДНОЇ
ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Міжнародна науково-практична конференція
Берегове, 28–29 березня 2019 року

Збірник наукових робіт

CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY
IN THE FIELD OF SECONDARY AND HIGHER EDUCATION OF EASTERN
AND CENTRAL EUROPE IN LIGHT OF EDUCATIONAL REFORMS

International Academic Conference
Berehove, March 28–29, 2019

Selected papers

**A KÖZ- ÉS FELSŐOKTATÁS ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK
A XXI. SZÁZADBAN KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN
AZ OKTATÁSI REFORMOK TÜKRÉBEN**

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2019. március 28–29.

Tanulmánykötet

Szerkesztette:

*Berghauer-Olasz Emőke, Gávriljuk Ilona,
Hutterer Éva és Pallyay Katalin*

„RIK-U” Kft.
Ungvár
2019

УДК (ЕТО): 061.3(477.87)

K– 93

A kiadvány a 2019. március 28–29-én Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszéke által rendezett *A köz- és felsőoktatás előtt álló kihívások a XXI. században Kelet-Közép-Európában az oktatási reformok tükrében* című nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadások anyagát tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Kiadói Részlege és Pedagógia és Pszichológia Tanszéke
közreműködésével.

Szerkesztette:

*Berghauer-Olasz Emőke, Gávriljuk Ilona,
Hutterer Éva és Pallay Katalin*

Korrektúra: *Grica-Varcaba Ildikó, Lőrincz Marianna, Kordonec Olekszandr*

Tördelés: *Tótin Viktória, Dobos Sándor*

Borítóterv: *Dobos Sándor*

A borítón a Pedagógia és Pszichológia Tanszék tanító és óvodapedagógia szakos hallgatói láthatók. A felvételeket Csopák Éva és Espán Margaréta a tanszék rendezvényein készítette.

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek: *Orosz Ildikó, Dobos Sándor*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A tudományos rendezvényt és a kiadvány megjelenését támogatta:

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Kiadó és nyomdai munkák: „RIK-U” Kft.
88000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua
Felelős vezető: Sztanyisevszkij Jevgen

ISBN 978-617-7692-33-0

© A szerzők, 2019

© A szerkesztők, 2019

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2019

ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ У СФЕРІ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Міжнародна науково-практична конференція
Берегове, 28–29 березня 2019 року

Збірник наукових робіт

За редакцією:

*Емьовке Бергхауер-Олас, Ілона Гаврилюк,
Єва Гуттерер та Каталін Поллої*

ТОВ «РІК-У»
Ужгород
2019

УДК: 061.3(477.87)

К– 93

Збірник містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Виклики XXI століття у сфері середньої та вищої освіти Східної та Центральної Європи в процесі реформування освіти», яка відбулася 28–29 березня 2019 року в м. Берегове. Організатор конференції – кафедра педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ.

Підготовлено Видавничим відділом спільно з
кафедрою педагогіки та психології Закарпатського угорського
інституту ім. Ференца Ракоці ІІ

За редакцією:

*Емьовке Бергхауер-Олас, Ілона Гаврилюк,
Єва Гуттерер та Каталін Поллої*

Коректура: *Ільдико Гріца-Варцаба, Маріанна Леврінци, Олександр Кордонець*

Верстка: *Вікторія Товтін, Олександр Добош*

Обкладинка: *Олександр Добош*

На обкладинці: студенти спеціальностей «початкова освіта» та «дошкільне виховання» кафедри педагогії та психології. Фото зроблені Євою Чопак та Маргаритою Ешпан на кафедральних заходах.

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр “Опацої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф.Р. ІІ*

Відповідальні за випуск: *Ільдико Орос, Олександр Добош*

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Проведення конференції та друк збірника здійснено за підтримки:

Видавництво та поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36. E-mail: print@rik.com.ua
Генеральний директор: Станішевський Євген Вікторович

ISBN 978-617-7692-33-0

© Автори, 2019

© Редактори, 2019

© Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ

**CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY
IN THE FIELD OF SECONDARY AND HIGHER
EDUCATION OF EASTERN AND CENTRAL EUROPE
IN LIGHT OF EDUCATIONAL REFORMS**

International Academic Conference
Berehove, March 28–29, 2019

Selected papers

Edited by:

*Emőke Berghauer-Olasz, Ilona Gávriljuk,
Éva Hutterer and Katalin Pally*

”RIK-U” LLC
Uzhhorod
2019

УДК (UDC): 061.3(477.87)
К– 93

The publication contains the materials of the international academic conference “Challenges of the 21st century in the field of secondary and higher education of Eastern and Central Europe in light of educational reforms” held on 28–29 March, 2019 in Berehove. The academic event was organized by the Department of Pedagogy and Psychology of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Prepared at the Publishing Department of Ferenc Rákóczi II
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education in cooperation with
the Department of Pedagogy and Psychology

Edited by:

*Emőke Berghauer-Olasz, Ilona Gávriľjuk,
Éva Hutterer and Katalin Pallay*

Proof-reading: *Ildikó Grica-Varcaba, Marianna Lőrincz, Olekszandr Kordonec*

Makeup: *Viktória Tótin, Sándor Dobos*

Cover design: *Sándor Dobos*

The book cover features students of the Department of Pedagogy and Psychology. The photographs of extra-curricular activities were taken by Éva Csopák and Margaréta Espán.

Universal Decimal Classification (UDC): *The Apáczai Csere János Library of
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

Responsible for publishing: *Ildikó Orosz, Sándor Dobos*

Authors are responsible for the content of research papers.

The international academic conference and the publication of studies sponsored by:

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Publishing and printing: "RIK-U" LLC
88000 Uzhhorod, Gagarin Street, 36. E-mail: print@rik.com.ua
Responsible manager: Jevgen Stanyisevskiy

ISBN 978-617-7692-33-0

© Authors, 2019

© Editors, 2019

© Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

TARTALOM

Baracsi Ágnes: PÁLYAKEZDÉS A „FEKETE PEDAGÓGIA” ÁRNYÉKÁBAN.....	21
Berghauer-Olasz Emőke: A KINETIKUS ISKOLARAJZ MINT KÖZÖSSÉGEK REJTETT KAPCSOLATAINAK FELTÁ- RÓ MÓDSZERE.....	31
Bida Olena: EGÉSZSÉGES ÉLETMÓDRA NEVELÉS A PE- DAGÓGUSKÉPZÉS FOLYAMATÁBAN.....	41
Cséke Katalin: ROMA TANULÓK HELYZETÉNEK TANÁRI PERCEPCIÓI	47
Csoóri Zsófia: A PEDAGÓGUSKÉPZÉS FEJLŐDÉSÉNEK SAJÁTOS SÁGAI KÁRPÁTALJÁN A XVIII. SZÁZAD VÉGE ÉS A XX. SZÁZAD ELSŐ FELE KÖZÖTT A LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ALAPJÁN.....	57
Csopák Éva: AZ ALTRUIZMUS MEGJELENÉSE ÓVODÁS- KORÚ GYERMEKEK KÖRÉBEN	65
Dzsanda Galina: AZ UKRÁNNYELV-TANÍTÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI A NEMZETISÉGI KISEBBSÉGI ISKO- LÁK KÉTNYELVŰ KÖZEGÉBEN.....	77
Fónai Mihály: OSZTÁLYTERMI BEFOGADÁS ÉS SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNY.....	85
Gonda Zsuzsa: DIGITÁLIS SZÖVEGFELDOLGOZÁS A MA- GYARTANÁRKÉPZÉSBEN	93
Greba Ildikó – Knobloch Beáta: AZ INKLUZÍV OKTATÁS FEJLŐDÉSE UKRAJNÁBAN.....	103
Hnatik Katalin: A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV TANU- LÁSÁNAK LEHETSÉGES BUKTATÓI NYELVTANU- LÓI SZEMMEL	111
Hollósi Hajnalka Zsuzsanna: SZEMÉLYRE SZABOTT DIF- FERENCIÁLÁS AZ ALAPFOKÚ OKTATÁSBAN A LEMORZSOLÓDÁS ELLEN	119
Hollósi M. Cecília: A FŐISKOLÁSOK MENTÁLHIGIÉNÉS MEGSEGÍTÉSE PSZICHOLÓGIAI ESZKÖZÖKKEL.....	127
Horváth Kinga: A FELSŐOKTATÁS ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁ- SOK A PÁLYAORIENTÁCIÓ MEGKÖZELÍTÉSÉBŐL.....	135

Horváth Kinga – Tóth Péter: PEDAGÓGUSHALLGATÓK NÉZETE AZ IDEÁLIS TANÁRI INTERAKCIÓS STÍLUSRÓL EGY EMPIRIKUS KUTATÁS TÜKRÉBEN	159
Huszi Ilona: A MEGFIGYELÉS MINT IRÁNYÍTOTT TEVÉKENYSÉG ALKALMAZÁSA AZ ANGOLTANÁRKÉPZÉSBEN	171
Juhász Valéria: A SIGHT WORD OLVASÁSTANÍTÓ MÓDSZER ALKALMAZHATÓSÁGA A MAGYAR OLVASÁSFEJLESZTÉSBEN	179
Kirdan Alexander: GAZDASÁGI SZAKEMBEREK KÉPZÉSÉNEK RENDSZERE LENGYELORSZÁGI ÉS UKRAJNAI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE ALAPJÁN	189
Kiss Julianna: AZ UKRAJNAI MŰVÉSZETOKTATÁS AZ OKTATÁSI TÖRVÉNYEK TÜKRÉBEN KURRIKULÁRIS ÉS EXTRAKURRIKULÁRIS SZÍNTEREKEN	193
Koncz Tímea: AZ ÓVODÁSOK ERKÖLCSI NEVELÉSE AZ IRODALOM ESZKÖZEIVEL.....	203
Kóré Dóra – Atroscsenko Tatjana: A LEENDŐ PEDAGÓGUS SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSE MULTIKULTURÁLIS FELSŐOKTATÁSI KÖRNYEZETBEN	213
Kucsaj Tatjana – Kucsaj Olekszandr: IKT-TECHNOLÓGIÁK ALKALMAZÁSA A SZAKMAI TEVÉKENYSÉGRE VALÓ FELKÉSZÍTÉSBEN	219
Kuzminszkij Anatolij: AZ ÖNMENEDZSELÉS SZEREPE A SEGÍTŐ HIVATÁSBAN MINT A PSZICHOSZOMATIKUS KIÉGÉS MEGELŐZÉSÉNEK ESZKÖZE.....	223
Lebovics Viktória: TARASZ SEVCSENKO <i>ÁLOM</i> C. MŰVÉRŐL EGY KICSIT MÁSKÉNT	233
Margitics Marianna: IKT-TECHNOLÓGIÁK ALKALMAZÁSA AZ OKTATÁSBAN	241
Márton Sára: TKO1114	247
Molnár Ferenc: A BEREGI FŐESPERESI KERÜLET GÖRÖGKATOLIKUS NÉPISKOLÁINAK OKTATÁSI HELYZETE AZ 1840-ES ÉVEKBEN.....	255

Mónus Ferenc: MERRE TOVÁBB CIVILIZÁCIÓ? – A FENNTARTHATÓSÁGRA NEVELÉS HANGSÚLYAI A XXI. SZÁZAD KÖZ- ÉS FELSŐOKTATÁSÁBAN	265
Nagy Edit: A MUNKÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ DISTRESSZ JELENTŐSÉGE ÉS KÖVETKEZMÉNYEI	275
Nagy György: AZ ISMERETEK HATÉKONY KÖZVETÍTÉSE KÖRNYEZETISMERET-ÓRÁN	285
Nagy Melinda – Strédl Terézia – Szarka László – Zahatňanská Mária – Poráčová Janka: TOLERANCIA ÉS TOLERANCIÁRA VALÓ NEVELÉS A SELYE JÁNOS EGYETEM TANÁRKÉPZŐ KARÁN	295
Nárai Márta: FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK SZEREPE A FIATALOK TÁRSADALMI ÉRZÉKENYÍTÉSÉBEN	305
Orosz Ildikó: A FORMÁLIS ÉS NONFORMÁLIS TANULÁSI TEVÉKENYSÉG KIEGYENSÚLYOZOTT ÖSSZEANGOLÁSA A FELNŐTTKÉPZÉSBEN	315
Pallay Katalin: A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG AZ UKRÁN OKTATÁSPOLITIKA ÚTVESZTŐJÉBEN	321
Pallay Mária: NEMEK KÖZÖTTI BÉREGYENLŐTLENSÉG: A PÁLYAVÁLASZTÁS MINT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐ	333
Pávlovics Judit: A KORAI IDEGENNYELV-OKTATÁS TARTALMÁNAK ALAKULÁSA A XX. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A XXI. SZÁZAD ELEJÉN	343
Pillar Granville: ESETTANULMÁNY: EMPIRIKUS VIZSGÁLAT AZ INTEGRÁLT MULTISZENZOROS INPUT HATÁSAIRÓL A NYELVFEJLESZTÉSRE	353
Sejko Anasztázia: A PEDAGÓGIAI PROGNOZIS TECHNOLOGIÁJA A FELSŐFOKÚ EGÉSZSÉGÜGYI OKTATÁSBAN	367
Simon Gabriella: A KEZDŐ PEDAGÓGUSOK MENTORI TÁMOGATÁSÁNAK HUMANISZTIKUS MODELLJE	373
Szilágyi Iván – Marinec Nagyija: A DEMOKRATIKUS OKTATÁSMENEDZSMENT MODELLJEI A VILÁG VEZETŐ ORSZÁGAIBAN	401
Szilágyi László: A NYELVTANULÁSI STRATÉGIÁK MINT MÓDSZER ALKALMAZÁSA AZ IDEGENNYELVTANULÁSBAN ÉS -TANÍTÁSBAN	409

Szontágh Pál Iván: PEDAGÓGUSJELÖLTEK ÁLTAL VÁLLOTT ÉS KÖVETETT ETIKAI ÉRTÉKEK	419
Taskovics Okszana: ONLINE CSOPORTOK SZEREPE A NYELVOKTATÁSBAN	429
Tokai Dalma: TEHETSÉGEK EGYÉNI FEJLESZTÉSE.....	437
Török Tamás: A PEDAGÓGIAI GYAKORLAT A SELYE JÁNOS EGYETEM TANÁRKÉPZŐ KARÁN	447
Vizáver Árpád: EGÉSZSÉGES ÉLETMÓDRA NEVELÉS A HALLGATÓK SPORTBAN ELÉRT EREDMÉNYESSÉGÉNEK NÖVELÉSÉVEL	455
Zorocskina Tatjana: A SZAKEMBERKÉPZÉS RENDSZERE NAGY-BRITANNIÁBAN	461
A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA MESTERKÉPZÉSÉBEN RÉSZT VEVŐ TANÍTÓ SZAKOS HALLGATÓINAK A PUBLIKÁCIÓI	465
Bábel Zsuzsanna: A MAGZAT ELVESZTÉSE MINT KRÍZIS-HELYZET.....	467
Fekete Evelin: AZ ÓVODÁS GYERMEK ÉRZELMI INTELLIGENCIÁJÁNAK FEJLESZTÉSE MESÉKKEL	475
Hete Klára Annabella: A SZOCIALIZÁCIÓ ÉS ALKALMAZKODÁS MÉRFÖLDKÖVEI AZ ÓVODÁSKORÚ GYERMEK ÉLETÉBEN	485
Mészáros Renáta: KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS KAMASZOK KÖRÉBEN	493
Mitro Livia Etelka: TÁRSAS KAPCSOLATOK KISISKOLÁSKORBAN	503
Molnár-Hrábcsák Éva: JÁTSSZ VELEM! BÁBKÉSZÍTÉS, BÁBOZÁS 1. OSZTÁLYOS GYEREKEKKEL ÉS SZÜLEIKKEL	515
Nagy Nikoletta: A TANÓRAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS AZ ALKALMAZOTT MUNKAFORMA ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATA ALSÓ TAGOZATBAN	525

ЗМІСТ

Борочі Агнеш: ШЛЯХ ВЧИТЕЛЯ-ПОЧАТКІВЦЯ В ТІНІ «ЧОРНОЇ ПЕДАГОГІКИ».....	21
Бергхауер-Олас Емьовке: МОЖЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МЕТОДОМ КІНЕТИЧНОГО ШКІЛЬНОГО МАЛЮНКУ	31
Біда Олена: ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	41
Чейке Катерина: СТАНОВИЩЕ РОМСЬКИХ УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПЕРЦЕПЦІЇ.....	47
Човрій Софія: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ НА ЗАКАРПАТТІ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА ОСНОВІ АРХІВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	57
Чопак Єва: ФОРМИ ПРОЯВУ АЛЬТРУЇЗМУ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	65
Джанда Галина: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ	77
Фонаі Мігаль: ВКЛЮЧЕННЯ ДО СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ.....	85
Гонда Жужа: ОБРОБКА ЦИФРОВОГО ТЕКСТУ У ПІДГОТОВЦІ УГОРСЬКИХ ФІЛОЛОГІВ.....	93
Греба Ілдіко – Кноблех Беата: РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	103
Гнатик Катерина: МОЖЛИВІ НЕДОЛІКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИВЧЕННЯМ УГОРСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ, ОЧИМА ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ	111
Голлоші Гойнолка Жужанна: ОСОБИСТІСНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, СПРЯМОВАНА ПРОТИ «ВІДСІВУ» В ПОЧАТКОВІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ	119
Голлоші М. Цецилія: МЕНТАЛЬНА ГІГІЄНА СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ	127
Горват Кінга: ВИКЛИКИ ПЕРЕД АБІТУРІЄНТАМИ З ТОЧКИ ЗОРУ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ.....	135

Горват Кінга – Товт Петер: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ НА ІДЕАЛЬНІ ІНТЕРАКЦІЙНІ МОДЕЛІ ВИКЛАДАЧІВ	159
Густі Ілона: ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК КЕРОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ФІЛОЛОГІВ	171
Югас Валерія: ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ SIGHT WORD У РОЗВИТКУ ЧИТАННЯ УГОРСЬКОЮ МОВОЮ	179
Кірдан Олександр: ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	189
Кіш Юліанна: ШКІЛЬНА ТА ПОЗАШКІЛЬНА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В УКРАЇНІ У ДЗЕРКАЛІ ЗАКОНІВ ПРО ОСВІТУ.....	193
Конц Тімея: МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ	203
Коврей Дора – Агрощенко Тетяна: ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	213
Кучай Тетяна – Кучай Олександр: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ І КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	219
Кузьмінський Анатолій: РОЛЬ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ ЯК ЗАСІБ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОМУ ВИГОРАННЮ.....	223
Лебович Вікторія: ПРО ПОЕМУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «СОН» ІНАКШЕ.....	233
Маргітич Маріанна: ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ	241
Мартон Шара: ТКО1114.....	247
Молнар Федір: ОСВІТНЄ СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ НАРОДНИХ ШКІЛ БЕРЕЗЬКОГО АРХІДІЯКОНСЬКОГО ОКРУГУ У 1840-Х РОКАХ	255

Монуш Ференц: ЦИВІЛІЗАЦІЯ – ЯК ДАЛІ? ПОСЛІДОВ- НІСТЬ У ВИХОВАННІ СТАЛОСТІ В СЕРЕДНІЙ ТА ВИЩІЙ ОСВІТІ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	265
Надь Едіт: ЗНАЧЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ДИСТРЕСУ У РОБОТІ .	275
Надь Дьєрдь: ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗНАЇНЬ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА.....	285
Надь Мелінда – Штрелл Терезія – Сорко Ласло – Захатнянсь- ка Марія – Порачова Янка: ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ВИ- ХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ФАКУЛЬТЕТУ ПІД- ГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ЯНОША ШЕЙЕ	295
Нарої Марта: РОЛЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ЧУТЛИВОСТІ МОЛОДІ.....	305
Орос Ільдико: ГАРМОНІЙНЕ ПОЄДНАННЯ ФОРМАЛЬ- НИХ І НЕФОРМАЛЬНИХ ПЕРІОДІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ.....	315
Поллої Каталін: ЗАКАРПАТСЬКІ УГОРЦІ В ЛАБІРИНТІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	321
Полої Марія: ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В ОПЛАТІ ПРАЦІ: ВИБІР КАР'ЄРИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ	333
Павлович Юдіта: ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ РАННЬОЇ ІН- ШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	343
Піллар Гренвілл: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВВІД- НОГО ІНТЕГРАТИВНОГО МУЛЬТИСЕНСОРНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МОВИ	353
Шейко Анастасія: ТЕХНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОГНО- ЗУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ.....	367
Шімон Габрієлла: ГУМАНІСТИЧНА МОДЕЛЬ МЕНТОР- СЬКОЇ ПІДТРИМКИ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКІВЦІВ	373
Силадій Іван – Маринець Надія: ОСНОВНІ МОДЕЛІ ДЕ- МОКРАТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В ПРО- ВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ	401
Сіладі Василь: ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЙ ОВОЛО- ДІННЯ ІНШОМОВНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЯК МЕТОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	409

Сонтаг Пал Іван: ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ КАНДИДАТІВ У ВЧИТЕЛІ	419
Ташкович Оксана: РОЛЬ ОН-ЛАЙН ГРУП У ВИКЛАДАННІ МОВИ	429
Токаї Далма: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	437
Терек Томаш: ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА НА ПЕДАГОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ЯНОША ШЕЙЕ.....	447
Візавер Арпад: ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ: УДОСКОНАЛЕННЯ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	455
Зорочкіна Тетяна: СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	461
ПУБЛІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЧАТКОВА ОСВІТА» ЗАКАРПАТСЬКОГО УГОРСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІМ. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ П.....	
Бабел Жужанна: ВТРАТА ВАГІТНОСТІ ЯК ЖИТТЄВА КРИЗОВА СИТУАЦІЯ	467
Фекете Евелін: КАЗКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКА	475
Гете Клара Аннабелла: ПЕРІОДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ У ЖИТТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	485
Мейсарош Рената: РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПІДЛІТКІВ	493
Митро Лівія-Етелка: СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	503
Молнар Грабчак Єва: ГРАЙСЯ ЗІ МНОЮ! ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛЬНИХ ЛЯЛЬОК З ДІТЬМИ ТА ЇХ БАТЬКАМИ У ПЕРШОМУ КЛАСІ	515
Надь Ніколетта: ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМУНІКАЦІЄЮ ТА ІНШИМИ ФОРМАМИ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС УРОКУ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	525

CONTENT

Baracsi, Ágnes: GRADUATES IN THE SHADOW OF „BLACK PEDAGOGY”	21
Berghauer-Olasz, Emőke: KINETIC SCHOOL DRAWING AS A METHOD OF REVEALING HIDDEN SOCIAL RELATIONSHIPS.....	31
Bida, Olena: TRAINING FUTURE PROFESSIONALS FOR HEALTH SAVING ACTIVITIES	41
Cséke, Katalin: THE TEACHERS’ PERCEPTIONS OF THE SITUATION OF ROMA STUDENTS.....	47
Csoóri, Zsófia: PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL EDUCATION IN TRANSCARPATHIA IN LATE 18 TH – THE FIRST HALF OF 20 TH CENTURY IN THE CONTEXT OF ARCHIVE SOURCES	57
Csopák, Éva: ALTRUISM DISPLAY AMONG PRESCHOOL CHILDREN.....	65
Dzsanda, Galina: CURRENT PROBLEMS OF UKRAINIAN LANGUAGE LEARNING IN ETHNIC MINORITY SCHOOLS IN THE CONTEXT OF BILINGUALISM	77
Fónai, Mihály: INCLUSION IN THE CLASSROOM AND SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	85
Gonda, Zsuzsa: DIGITAL ADAPTATION OF TEXTS IN HUNGARIAN TEACHER TRAINING.....	93
Greba, Ildikó – Knobloch, Beáta: DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE.....	103
Hnatik, Katalin: THE POTENTIAL PITFALLS OF HUNGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE LEARNING	111
Hollósi, Hajnalka Zsuzsanna: PERSONALIZED DIFFERENTIATION IN PRIMARY EDUCATION AGAINST DROP-OUT.....	119
Hollósi M., Cecília: THE ROLE OF MENTALHIGENICS IN THE LIFE OF COLLEGE STUDENTS (OR WHAT CAN A PSYCHOLOGYST DO WHEN NOT TEACHING?).....	127
Horváth, Kinga: THE CHALLENGES FACING HIGHER EDUCATION IN PROFESSIONAL ORIENTATION	135

Horváth, Kinga – Tóth, Péter: FUTURE TEACHERS' VIEWS ON THE INTERACTION STYLE OF AN IDEAL PEDAGOGUE IN THE LIGHT OF AN EMPIRICAL RESEARCH.....	159
Husztí, Ilona: THE APPLICATION OF OBSERVATION AS A FOCUSED ACTIVITY IN ENGLISH TEACHER TRAINING.....	171
Juhász, Valéria: APPLICATION OF THE "SIGHT WORD" READING TEACHING METHOD IN THE READING DEVELOPMENT OF HUNGARIAN PUPILS.....	179
Kirdan, Alexander: PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS OF ECONOMIC SECTOR IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF POLAND AND UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS	189
Kiss, Julianna: ASPECTS OF CURRICULAR AND EXTRACURRICULAR ART EDUCATION IN UKRAINE IN LIGHT OF EDUCATIONAL LAW	193
Koncz, Tímea: CONVENTIONAL EDUCATION OF PRESCHOOLERS WITH THE HELP OF LITERATURE	203
Kóré, Dóra – Atroschenko, Tetiana: FORMING THE PERSONALITY OF THE FUTURE PEDAGOGUE IN THE MULTICULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION.....	213
Kuchai, Tetiana – Kuchai, Oleksandr: PREPARING SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL WORK BY MEANS OF COMPUTER AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES.....	219
Kuzminskyi, Anatolii: THE ROLE OF SELF-MANAGEMENT OF SPECIALISTS IN THE SOCIONOMIC PROFESSION AS A MEANS OF RESISTANCE TO PSYCHOSOMATIC BURNOUT.....	223
Lebovics, Viktória: ON TARAS SHEVCHENKO'S «COH (DREAM)» IN A DIFFERENT WAY	233
Margitics, Marianna: THE APPLICATION OF ICT IN EDUCATION	241
Márton, Sára: TKO1114	247
Molnár, Ferenc: THE GREEK CATHOLIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF MUNKÁCS (MUKACHEVO) EPARCHY IN THE MID-19 TH CENTURY	255

Mónus, Ferenc: WHICH DIRECTION TO FOLLOW, HUMAN CIVILIZATION? – SUSTAINABILITY EDUCATION EMPHASES IN THE PUBLIC AND HIGHER EDUCATION AT THE EARLY 21 TH CENTURY	265
Nagy, Edit: THE SIGNIFICANCE AND CONSEQUENCES OF WORK-RELATED DISTRESS	275
Nagy, György: EFFECTIVE COMMUNICATION OF KNOWLEDGE IN ENVIRONMENTAL EDUCATION.....	285
Nagy, Melinda – Strédl, Terézia – Szarka, László – Zahatňanská, Mária – Poráčová, Janka: TOLERANCE AND TOLERANCE EDUCATION AT FACULTY OF EDUCATION OF J. SELYE UNIVERSITY.....	295
Nárai, Márta: THE ROLE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN SOCIAL SENSITIZATION OF YOUNGSTERS.....	305
Orosz, Ildikó: HARMONIZING LEARNING ACTIVITY OF ADULT POPULATION	315
Pallay, Katalin: TRANSCARPATHIAN HUNGARIANS IN THE MAZE OF UKRAINIAN EDUCATION POLICY	321
Pallay, Mária: REVISITING THE GENDER WAGE GAP: GENDER AND CAREER CHOICE	333
Pávlovics, Judit: EARLY FOREIGN LANGUAGE EDUCATION CONTENT FORMATION IN UKRAINE AT THE END OF THE 20 TH AND AT THE BEGINNING OF THE 21 ST CENTURY	343
Pillar, Granville: AN EMPIRICAL INVESTIGATION INTO THE EFFECTS OF INTEGRAL MULTI-SENSORY INPUT ON LANGUAGE DEVELOPMENT: A CASE STUDY.....	353
Sheyko, Anastasiya: TECHNOLOGY OF PEDAGOGICAL PROGNOSIS IN THE ESTABLISHMENTS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION	367
Simon, Gabriella: THE HUMANISTIC MODEL OF MENTORING OF NOVICE TEACHERS	373
Szilágyi, Iván – Marinec, Nadia: MAIN MODELS OF DEMOCRATIC EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE LEADING COUNTRIES OF THE WORLD	401
Szilágyi, László: LANGUAGE LEARNING STRATEGIES IN INDEPENDENT LANGUAGE LEARNING.....	409

Szontagh, Pál Iván: THE ETHICAL ATTITUDES OF TEACHER CANDIDATES	419
Taskovics, Okszána: THE ROLE OF ONLINE GROUPS IN LANGUAGE TEACHING	429
Tokai, Dalma: INDIVIDUAL DEVELOPMENT OF GIFTED YOUTH.....	437
Török, Tamás: PEDAGOGICAL PRACTICE AT THE FACULTY OF EDUCATION OF J. SELYE UNIVERSITY	447
Vizáver, Árpád: HEALTHY LIFE STYLE EDUCATION: DEVELOPING STUDENTS' ATHLETIC SKILLS.....	455
Zorochkina, Tetiana: THE SYSTEM OF PROFESSIONAL EDUCATION IN GREAT BRITAIN	461
RESEARCH PAPERS OF STUDENTS STUDYING FOR MASTER'S DEGREE IN PRIMARY EDUCATION OF FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN COLLEGE OF HIGHER EDUCATION.....	465
Bábel, Zsuzsanna: PREGNANCY STOP AS A LIFE CRISIS	467
Fekete, Evelin: PRESCHOOLER'S EMOTIONAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT BY MEANS OF TALES	475
Hete, Klára Annabella: MILESTONES OF SOCIALISATION AND ADAPTATION IN THE LIFE OF PRESCHOOL CHILDREN	485
Mészáros, Renáta: COMMUNITY BUILDING AMONG TEENAGERS.....	493
Mitro, Livia Etelka: SOCIAL RELATIONSHIPS AT EARLY SCHOOL AGE	503
Molnár-Hrábcsák, Éva: PLAY WITH ME! – MAKING PUPPETS, PUPPETING FOR FIRST FORM KIDS AND THEIR PARENTS.....	515
Nagy, Nikolett: EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN CLASSROOM COMMUNICATION AND CLASSROOM WORK ORGANISATION IN PRIMARY EDUCATION.....	525

ROMA TANULÓK HELYZETÉNEK TANÁRI PERCEPCIÓI

Cséke Katalin

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Pedagógia és Pszichológia Tanszék
cseke.katalin85@gmail.com

Abstract

In my paper, I focus on the integration, as well as the primary subject of these phenomena, the Roma student. In the light of the concepts and definitions, I will try to find connections between the current problems and the practical solutions that were implemented to solve them. My research makes up a small part of an international research, whose Hungarian surveys began in 2015. After Poland and Hungary, the research is complemented with Ukrainian and Slovakian data as well. We will analyse, by using quantitative and qualitative methods, the factors that contribute to the exclusion in the classroom.

This paper deals with the interviews conducted with four focus groups. The interviews were done in two countries with Hungarian-speaking teachers working in two different educational systems. The common quality of the educational institutions is that they have a great number of Roma students. The elementary schools in Nyíraczád, Nyíradony, and Hajdúsámson in Hungary are examples of intergated education, while Nagydobrony, Ukraine is currently on its way from the segregated education towards the integrated one. The aim of my paper is to present the programs aimed for the inclusion of the underprivileged students in these schools, the factors that, according to the teachers, influence this integration, the problems of the given educational systems and the possible solutions set out by the teachers.

Key words: *intergration, inclusion, exclusion.*

Absztrakt

Dolgozatom témájában a roma tanulók integrációja áll. A fogalmak és definíciók tükrében összefüggéseket keresünk a ma tapasztalható problémák és az azok megoldására született gyakorlati tevékenységek között. A munka kis részét képezi egy nemzetközi kutatásnak, melynek magyarországi felmérései 2015-ben kezdődtek. A kutatás Lengyelország és Magyarország után ukrainai és szlovákiai adatokkal is bővül. Kvantitatív és kvalitatív módszerrel vizsgáljuk, hogy az osztálytermi kirekesztéshez milyen tények járulnak hozzá, és hogyan valósul meg az integráció.

Jelen írás az eddig elkészült négy fókuszcsoportos interjú elemzi, melyek két országban, két oktatási rendszerben dolgozó magyarul oktató pedagógusokkal készültek. A tanintézményekben közös, hogy jelentős számú roma tanulója van. A magyarországi Nyíraczád, Nyíradony és Hajdúsámson általános iskolája integrált oktatást végez, míg az Ukrájnában található Nagydobrony egy felzárkóztatónak tekintett szegregált oktatásból az integráltba való átemelést tűzte ki céljául. Dolgozatom célja, hogy bemutassam az iskolák hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatása céljából végzett programjait, a pedagógusok által említett integrációt befolyásoló tényezőket, az adott oktatási rendszer problémáit és az általuk felvázolt megoldási javaslatokat.

Kulcsszavak: *integráció, inklúzió, felzárkóztatás.*

Bevezetés

A cigányok – mint a kárpátaljai társadalom negyedik legnagyobb számú etnikai kisebbsége (Braun et al. 2010) – története, tradíciói, strukturáltsága a kárpátaljai többsége számára ismeretlen, mindmáig nem képezi iskolai tananyag tárgyát. Ugyanez a helyzet a magyarországi társadalomban is. „Mindenképpen szükségesnek tartjuk, hogy valamennyi a humán szolgáltatással kapcsolatos pályára készülő személy képzésébe, illetve ilyen pályán működő személy továbbképzésébe kerüljön be a roma kisebbségre

vonatkozó történeti, antropológiai, szociológiai, demográfiai ismeretek oktatása” (Csepeli–Neményi 1999, 267). Ez az idézet nagyszerű kiindulópont lehet, hisz ha az értelmiség körében egy másfajta gondolkodás indul el, ezzel nagymértékben csökkenne az előítéletesség és erősödne az elfogadás a többségi társadalom körében. A leendő óvodai és iskolai pedagógusokat kell előítéleteiktől megfosztani, a fontosabb ismereteket a cigányságról velük megosztani.

A pedagógusoknak általában nehézséget okoz a cigány gyerekekkel való kommunikáció, ezt elmondhatjuk mindkét ország tekintetében. Sokszor nehéz egyáltalán szót érteni velük. Marad a nemértés, a bizalmatlanság és a diszkrimináció. Ez az eddigi kutatásokból is világosan látszik: „Nem ismerjük eléggé a cigányokat. Ebbe az iskolába azért nem jönnek a pedagógusok, mert félnek a sok cigánytól, nem ismerik őket. A cigányok is félnek, bizalmatlanok, mindenkitől tartanak. Pedig nem olyan nehéz velük. Csak nem szabad a hívásukat, a kedvességüket visszautasítani.” (Forray R.–Hegedüs 1998, 27).

Kutatási előzmények, elméleti keret

Az integráció fogalma a társadalomtudományok egyik központi kategóriája, a társadalom „összerendezettségét” jelenti (Kovách 2017). Az oktatáskutatásban a különböző háttérű, gyakran eltérő etnikai csoporthoz tartozó tanulók egy iskolában, osztályban történő oktatását értik alatta – a huszadik század utolsó évtizedeiben ez volt a jellegzetes (oktatás)politikai reflexió és gyakorlat, ezt haladta meg az „inkluzív” nevelés elmélete és gyakorlata (Kőpatakiné 2004; Bánfalvy 2008; Semsei–Kovács 2016; Hüse–Molnár 2017).

Az integrációról folyó diskurzus mellett a tényleges társadalmi folyamatok miatt a szegregáció kérdését is évtizedek óta vizsgálják a kutatók, mint amely jelenség az etnikai kisebbségi csoportok, benne a romák társadalmi helyzetét is több területen meghatározza, így a lakhely, a munkahely és az iskola esetében. A magyarországi kutatások részletesen feltárták a szegregációs folyamatok sajátosságait és megjelenési módozatait az iskolarendszer működésében (Kertesi–Kézdi 2004, 2012; Radó 2007).

Az utóbbi években az inklúzió fogalma és gyakorlata mellett a felzárkóztatás fogalma és gyakorlata is terjed a magyar oktatási rendszerben, ami nagy vitát generál, egyik gyakori érv a gyakorlat ellen, hogy a szegregációs folyamatokat erősítheti (Györgyi 2015). Tanulmányomban az iskolai és társadalmi inklúzió megközelítésmódját fogadjuk el.

Korábbi kutatási eredményeink alapján a roma és a nem roma tanulók között az önbecsülésben tapasztaltunk szignifikáns különbséget, az

elfogadottság, támogatás és a kirekesztettség megélésében nem (Fónai–Hüse 2018; Fónai et al. 2018). Ez azt igazolja, hogy a vizsgált iskolákban és osztályokban nem érvényesül etnikai alapú kirekesztés, a roma tanulók alacsonyabb önértékelése mögött általánosabb társadalmi folyamatok húzódnak meg. Eredményeink azt mutatták, hogy az önbecsülést és az elfogadást jelentős mértékben alakítják az iskolai sikerek – ezek szubjektív észlelésében pedig nem érvényesült szignifikáns különbség roma és nem roma tanulók között. A tanulmányi eredmény más kérdés, e területen már jelentős különbségek vannak, és ez is alakítja az önbecsülést, az elfogadást és a kirekesztést. Ennek alapján megfogalmazható, hogy az iskola akkor tudja a kirekesztést csökkenteni, a befogadást (inklúziót) erősíteni, ha sikerrel ad a tanulóknak, ami a pozitív önbecsülésen át erősíteni fogja a társas elfogadást is. A különbségek a két ország tanulói között abban fogalmazhatók meg, hogy a kárpátaljai, elsősorban roma identitású tanulók szüleinek iskolai végzettsége sokkal alacsonyabb, mint a magyarországi romáké, ami lényegesen alakítja a szülők iskolával kapcsolatos attitűdjeit és elvárásait, befolyásolva ezzel gyerekeik iskolai teljesítményét és a gyerekek által átélt, megtapasztalt osztálytermi társas folyamatokat és jelenségeket is (Cséke–Fónai 2018).

A vizsgálat módszere

A fókuszcsoporthoz interjúk egy nemzetközi kutatás részét képezik, melynek tárgya az iskolai inklúzió. A kutatás 2015-ben vette kezdetét, melynek keretében csaknem hétszáz tanulót kérdeztünk meg és 23 tanárt (fókuszcsoporthoz interjúval) Magyarországon, Lengyelországban és Ukrajnában.

A magyarországi fókuszcsoporthoz interjúk (Hajdúsámson, Nyíracsad és Nyíradony) 2015 őszi félévben készültek, az ukrain (Nagydobrony) 2017 tavaszán – heterogén csoportokban zajlottak, pedagógusok körében. A beszélgetések részben strukturált formában készültek: a találkozó előtt összeállítottunk egy úgynevezett forgatókönyvet, amely tartalmazta a beszélgetésre betervezett főbb témákat. A tényleges beszélgetések során helyenként eltértünk a tervezett interjúvázlattól, de központi témákat (iskolai, tantermi integráció, inklúzió és kirekesztés) minden esetben érintettük.

A vizsgálat helyszínei

A fókuszcsoporthoz interjúk két országban, négy településen készültek. Ezekben az iskolákban már elvégeztük a kvantitatív kérdőíves vizsgálatot korábban. A közös bennük, hogy magyar tannyelvű iskolák, amelyek tanu-

lói között egyre nagyobb számban vannak jelen cigány gyerekek. A pedagógusok és az iskola vezetősége egy olyan oktatási formát követ, mellyel lépést tarthatnak a településen felmerülő kihívásokkal.

Az általunk vizsgált magyarországi települések a debreceni agglomerációhoz tartoznak. Nyíradonyban a 2011-es népszámlálási adatok szerint a város lakosságának 93%-a magyar, 7%-a cigány nemzetiségűnek vallotta magát. A nyíradonyi Szent Mihály Általános Iskolát 2011-ben alapította a Hajdúdorogi Egyházközség. Nyolc évfolyamon 2-2 osztállyal működik. Az iskola adatai szerint a diákok 21%-a hátrányos helyzetű, 16,15 %-a halmozottan hátrányos helyzetű, a gyerekek 11%-a tanulási nehézséggel küzd. A roma tanulók száma az iskolában 108 fő, a tanulók 27,69%. Nyíracád település lakosságának 96%-a magyar, 3%-a cigány nemzetiségűnek vallotta magát 2011-ben. A Szent Piroska Görögkatolikus Általános Iskola 2011-től működik szintén a Hajdúdorogi Egyházmegye fennhatósága alatt. Hajdúsámson egy közel 14 000 lakosú város. A II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola fentartója a Hit Gyülekezete Egyház. 2011-ben a népszámlálás adatai alapján a település lakosának 88,38%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A cigány nemzetiséghez tartozónak 629 fő vallotta magát, ami a település lakosságának 4,79%-a.

Nagydobrony az Ungvári járásban található, Kárpátalja legnagyobb magyarlakta községe. A 2001-es népszámlálási adatok szerint az állandó lakosság 5607 fő, ebből 400 fő (7,9%) cigány nemzetiségű (Braun et al. 2010:47). A Nagydobronyi Középiskola huszonkét osztállyal működik. Az elemi osztályok roma tanulói a református egyház által működtetett és finanszírozott épületben külön tanulnak, majd ötödik osztályba betagozódnak a középiskola megfelelő osztályába, és együtt tanulnak tovább a nem roma gyerekekkel. Ez az „iskola” a középiskola nem hivatalos leányintézményeként működik.

A vizsgálat eredményei

A fókuszcsoport-beszélgetés öt nagyobb téma köré szerveződött:

- Iskolarendszer;
- A megkérdezettek iskolájának programjai;
- A HH-tanulók integrációjának helyzete, az azt befolyásoló tényezők;
- Problémák;
- Változtatási javaslatok.

A felzárkóztatás egy régóta használt fogalom a közoktatásban, azonban jelentése nem pontosan definiált. A tanulók (a társadalom) többségétől

való lemaradás, elmaradás megszüntetését célzó tevékenységét értjük rajta. Célja – leginkább az iskola tudásátadó funkciójához kötöten, vagyis elsődlegesen a tudáshiányok pótlása révén – az adott társadalmi normának megfelelő iskolai végzettség elérése, másodlagosan a munkaerőpiacról való tartós kiszorulásnak és a periférikus társadalmi helyzet kialakulásának megakadályozása (Györgyi 2015). Magyarországon a „hagyományos” általános iskolai felzárkóztató programok már nem számítanak ritkaságnak, hiszen a normatív támogatás bevezetésével ezek kötelező jelleggel jelen vannak azokban az iskolákban, ahol nagy számban tanulnak gyerekek. Megvalósulásuk természetesen más-más keretek között s változó eredménnyel történik, hiszen nem mindenhol fektetnek hangsúlyt továbbra sem a gyerekek felzárkóztatására. Általában „korrepetálásként” működnek, sikerességük inkább „megkérdőjelezendő” (Labodáné–Romsits 2004) – bár konkrét kutatási eredmények egyelőre nem állnak rendelkezésre. Kárpátalján ezt a kötelező jelleget nélkülözve a pedagógusok maguk hozták létre azt az „oktatási formát”, mely az előző kettő ötvözéséből jött létre. Ezek azon a közoktatási intézmények keretein belül működnek, ahol nagy számban vannak jelen roma tanulók, és a pedagógusok az állam által előírt oktatási formán egy picit változtatva – nem hivatalos kereteken belül – párhuzamos osztályokat hoznak létre, ahol külön foglalkozások formájában végzik a „felzárkóztatást”. A roma felzárkóztatásnak van egy lehetősége, amely a kárpátaljai magyar anyanyelvű romák körében is néhány éve elérhető. Gondolok itt azokra a programokra, melyek főként „külső pénzekből”, egyházi és alapítványi kereteből működnek. Ezek az intézmények abban is különböznek a közoktatási intézményektől, hogy az itt dolgozó pedagógusok hajlandók a cigány emberek másságát figyelembe venni és oktatásukat megpróbálják felvállalni. A Nagydobronyi Középiskola roma felzárkóztató programjai kizárólag a református egyház támogatásával és külföldi református alapítványok anyagi támogatásával valósulnak meg. Az iskola tanárai és a helyi vallási gyülekezet tagjai egy külön, taneszközökkel felszerelt épületben végzik az 1–4. osztályos roma gyerekek oktatását délelőtt és délután.

A vizsgált magyarországi iskolákban működő felzárkóztató ösztöndíjprogramok: Útravaló, MACI (magyar cigányok fejlesztése), Út a szakmaválasztáshoz, TAMOP, korrepetálások, tanulószoba, felsős napközi. Nyíracsádon tanoda létrehozását tervezik. A megkérdezett pedagógusok válaszaiból kirajzolódnak az iskolarendszer hiányosságai a roma társadalommal szemben. „*Vannak programok, de szerintem nem kielégítőek egyáltalán...*” (Hajdúsámson).

A hátrányos helyzet kifejezés több tudományterületen is előfordul, de talán a pedagógia használja a leggyakrabban. A család akkor hátrányos helyzetű, ha a gyermek szocializációs lehetőségei kedvezőtlenek. A gyermek maga akkor hátrányos helyzetű, ha társainál gyengébben felkészült arra, hogy meg tudja felelni az iskolában a korcsoportjával szemben támasztott követelményeknek, mivel a gyermek adottságai, személyisége, nevelhetősége negatív irányban jelentős eltérést mutat a vele egy korcsoportban lévő gyermek adottságaitól, személyiségétől, nevelhetőségétől (Illyés 2000). A hátrányos helyzetet a következő külső tényezők befolyásolják: a szülők alacsony iskolázottsága, alacsony jövedelem, a család instabilitása, az eltartottak magas száma, a család nagysága, a mikrokörnyezet devianciája, család vagy ép család hiánya, kisebbségi, etnikai helyzet (Papp 1997). A hátrányok ledolgozására a nagydobronyi iskola a többségtől való elkülönítést, a hátrányokkal küzdők számára szervezett speciális képzést alkalmazza és tarja célravezetőnek, míg a magyarországi oktatási intézmények a többséggel közös, de egyénre szabott pedagógiai támogatás mellett történő képzést tartja hatékonyak.

A rossz szociális helyzet, a korai érettség, a szülők iskolázatlansága, nyelvi hátrány, motiválatlanság – mindezek rámutatnak arra, hogy a cigány tanulók problémáit nem választhatjuk külön egymástól, mivel egymást erősítik, egymásból táplálkoznak. A vizsgált iskolák mindegyikében ugyanazokat a tényezőket említették a pedagógusok. Egyetlen kivételt azonban érdemes megjegyezni, ez a nyelvi hátrány. A vizsgált magyarországi iskolai közegben nem jelentkezik (*„Nálunk nyelvi probléma nincsen. Tehát a magyar nyelvet beszéli, viszont a szókincs biztos, hogy van, amit a családból hoznak, lemaradás”* – Nyíracsad), duplán kisebbségi közegben azonban igen (*„A könyvben voltak képek, az volt a feladat, hogy beszéljünk a képről. Volt rajta egy nő, aki a mosógépet kapcsolja be és egy kislány, aki porszívózik. Se a mosógépet, se a porszívót nem ismerte, de még azt is el kellett magyaráznom, hogy mi az, hogy bekapcsolni egy gépet. Nekik ilyenek nincsenek, nekik áram sincs a házba.”* „*Nem tudják megkülönböztetni a hosszú és a rövid magánhangzókat.*” – Nagydobrony). A nyelvi hátrány kiküszöbölésének legfontosabb állomása az óvoda lehetne: ha ugyanis egy roma tanuló a magyar nyelv alapos ismerete nélkül érkezik meg az első osztályba, már nehezebben tudja behozni a lemaradását.

Pedagógiai közhelynek számít, hogy a gyerekek oktatásának eredményességét sok egyéb tényező között a család és az iskola kapcsolata is befolyásolja. A cigány gyerekeket nagy létszámban oktató iskolákban is

alapvető fontosságú, hogy a pedagógus jó kapcsolatot alakítson ki a szülőkkel, aminek az a feltétele, hogy a szülők elfogadják a pedagógusokat (Liskó 2001). Forray (1997) szerint a család az egyetlen hely, amely a gyerekek pozitív énképének megerősítését szolgálja: az iskola csak akkor lehet eredményes, ha ahelyett, hogy rivalizálna a családdal, és megpróbálná szembefordítani a gyereket a hagyományokkal, inkább az otthonról hozottakra építene. Ez az elképzelés kiválóan megvalósul az általunk vizsgált iskolákban: *„Tanácsot adunk a szülőknek, hogy konkrétan otthon hogyan foglalkozzon a gyerekekkel! Tehát ahogy az előbb a kolleganő is említette, én azt mondom, hogy itt tényleg olyan sok segítséget kapnak a szülők, hogy lassan már majdnem annyit foglalkozunk velük, mint a gyerekekkel. Annyira egészen a konkrét szintre megyünk le, hogy például én most éppen azt írtam fel az egyik anyukának, hogy mindennap mosogatás közben beszéljenek valamiről, amit a gyerek hallott a tv-ben, a rádióban, utcán, bárhol, és az anyuka visszakérdez arra, amit a gyerek beszél. Ez szövegértelmezés. Tehát ennyire konkrétan (Nyíracsad)”*.

A továbbtanulási ambíciókat gyengíti a cigány gyerekek korai felnőtté válása és korai szexuális érdeklődése. A középiskolás korú cigány gyerekek a tradíciók szerint már családalapításra éretnek számítanak. Különösen gyakori a lányok esetében (akiktől a tradicionális közösségek hagyományosabb szerepkövetést várnak el), hogy terhesség vagy családalapítás miatt szakítják meg a középiskolai tanulmányaikat (Liskó 2002). Az iskoláskorban fellépő terhességről nem tettek említést a pedagógusok, azonban a nevelési folyamat egy igen erős visszahúzó erejeként jelen volt a korai érettség az interjúk mindegyikében.

A szakértők között nincs egyetértés a cigány gyerekek tanulási motivációját illetően: vannak, akik úgy vélik, hogy a tanulók motivátlansága már a családi körben kialakul, mert az iskolában megszerezhető tudás értéke a romák körében alacsony – s a munkanélküliség hatására még inkább leértékelődött –, és vannak, akik szerint a gyerekek a sorozatos kudarcok és az idegenség élménye következtében az iskolában válnak motivátlanná. A gyermek teljesítményének családi körben való elismerése, a dicséret erősíti a motivációt, ehhez azonban a felismerés szükséges, hogy a tanulásba fektetett pénz és energia a későbbiekben megtérül, hogy a tanulás érték. Az interjúkból azonban kiderül, hogy a vizsgált tanulói közegben a szülők részéről ez a felismerés még hiányzik.

Ezen felismerés hiánya szorosán összekapcsolódik az iskolázottság hiányával. Azért nem tudnak értékként tekinteni a tanulásra, mert az ők

életükben nem volt jelen. „*A szülők kilencven százaléka írástudatlan, akkor, hogy segítene a házi feladatban? A maradék tíz százalék pedig olyan szinten van, mint a gyermek, aki mondjuk az iskolában amit megtanul... segíteni házi feladatban, írásban, olvasásban nem igazán tudnak a gyerekek és szégyellik* (Nagydobrony).

Megoldási javaslatok

A változtatási javaslatok az interjúk minden fázisában jelen voltak. A kérdésre adott válaszok három nagyobb tárgy köré csoportosultak:

- a tanterv megváltoztatása, a pedagógusnak nagyobb mozgástér biztosítása;
- a pedagógushallgatók szakmai gyakorlatának növelése és a gyakorló iskola más szempontú megválasztása;
- a pedagógusok leterheltségének feloldására pedagógiai asszisztensek, szakemberek bevonása az oktatási-nevelési folyamatba.

Szinte mindegyik pedagógus egyetért abban, hogy a roma gyerekeknek egy egészen más tantervet kell összeállítani. A vizsgálatban részt vevő magyarországi pedagógusok több időt szánának egyes témakörök elsajátítására, az ukrainai pedagógusok pedig a kötelező tantárgyakat kiegészítenék különböző készségeken alapuló tárgyak tanításával (kosárfonás, mezőgazdasági alapismeretek, több tánc és zene), melyekben igazán jónak érezhetik magukat a roma gyerekek. A válaszok mindenhol megegyeztek abban, hogy kevesebbet kellene tanítani, de alaposabban. A pedagógusnak legyen joga eldönteni, hogy melyik témakörre szán pluszórát és melyiktől tudja ezt elvenni.

A pedagógushallgatók a válaszadók szerint nagyon gyakran elit iskolákban töltik a gyakorlatuk idejét, így mikor bekerülnek egy olyan iskolába, ahol nem tehetséggondozás folyik, nem tudják, vagy csak nehezen tudják megállni a helyüket.

Magyarországon egy pedagógus heti 26–32 óra közötti kötött munkaidővel rendelkezik. Ez a megkérdezett pedagógusok mindegyike szerint sok. „*És amit én feltétlenül csökkentenék (pláne hogy ennyire sok a hátrányos helyzetű vagy éppen a különleges figyelmet igénylő gyerek), én nem engedném meg a pedagógusoknak a 26 órát! Tehát ez egy nagyon elhibázott gondolat! A pedagógus személyiségével nevel. Egy agyonterhelt, földbe vert pedagógus nem tud normálisan dolgozni! Tehát ezt szigorúan... És akkor pont ezen az úton elindulva, hogyha a pedagógus túlterhelt, a gyerek is túlterhelt*” (Nyírac nád). Ilyen helyzetekben nagyon nagy szerepe és fon-

tossága van a pedagógiai asszisztensnek és a speciális szakembereknek, akikből még többre lenne szükség az iskolákban.

Nagydobronyban ez nem került szóba. Ukrajnában egy pedagógus heti óraszámja 18 óra. Azonban a speciális szakemberek (gyógypedagógus, pszichológus, logopédus) teljesen hiányoznak az iskolákból.

Összefoglalás

Dolgozatomban négy fókuszcsoportos interjú alapján vizsgáltuk az inklúzió tárgykörét. Az interjúk két országban készültek. Az összehasonlításnál a kulturális különbségeket és az oktatási rendszer másságát is figyelembe kell vennünk, arra voltunk kíváncsiak, hogyan jelenik meg a hátrány kisebbségi, illetve többszörös kisebbségi közegben, és milyen kompenzáló tevékenységgel lépnek fel ilyen helyzetben a pedagógusok.

A magyarországi három általunk felkeresett iskolában az integráció az együttnevelésben valósul meg tanórán belül, míg az ukrajnai középiskolában a külön tanórai oktatást vallják az egyetlen járható útnak. Az oktatási-nevelési folyamat alatt fellépő problémák után a pedagógusok változtatási javaslatokra voltunk kíváncsiak.

Miles szerint az integrációt akadályozó legfontosabb tényezők a negatív attitűdök, az érdektelenség, tájékozatlanság, merev rendszer (Miles 2000, Némethné 2009). A továbblépéshez az iskola komplex fejlesztése szükséges, ami a felülről jövő kezdeményezések mellé az alulról jövő folyamatokat is becsatornázza, a negatív mozgatókat felismerve képessé válhat azok kiküszöbölésére, hatékony változások megvalósításával. Ideális esetben az integráció inklúzió formájában valósul meg (Réthy 2002), ahol az iskola és az összes szereplője mint rendszer felkészült az integráció megvalósítására (Zolnai et al. 2016).

Hivatkozott irodalom

- Braun L.–Csernicskó I.–Molnár J. (2010): *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. PoliPrint Kft., Ungvár.
- Cséke K.–Fónai M. 2018: *A kezdet kezdetén. Kárpátaljai roma tanulók az iskolában*. In: Torgyik J. (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*, Komarno
- Csepeli Gy.–Neményi M. (1999): *A toleranciára nevelés esélyei*. Educatio.
- Fónai M.–Hüse L. (2018): *Roma tanulók és az iskola: befogadás és kirekesztés*. In: Endrődy-Nagy O.–Fehérvári A. (szerk.): *Innováció, kutatás, pedagógusok*. HERA Évkönyvek V. Magyar Nevelés-és Oktatókutatók Egyesülete, Budapest. pp. 600–610.
- Fónai, M.–Hüse, L.–Balogh, E.–Toldi, A. 2018: *School integration, inclusion and exclusion: experiences of empirical researches*. Studia Ciganorum

- Forray R. K. (1997): *Az iskola és a cigány család ellentétei*. (Hipotetikus modell), Kritika, 1997/7.
- Forray R. K.–Hegedűs T. A. (1998): *Cigány gyermekek szocializációja*, Aula.
- Györgyi Z. (2015): *Felzárkóztatás, hatásvizsgálatok*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Hüse L.–Molnár E. (2017): *Fiatal felnőttek iskolai és társadalmi inklúziójának támogatása*. Evangélikus Roma Szakkollégium, Nyíregyháza.
- Illyés S. (2000): *Rendszerfunkciók és hátrányok helyzete*. In: Hoffmann R. szerk: Hátrány, kudarc, leszakadás a közoktatásban. Országos Köznevelési Tanács az 1999. évről. OM, OKTN, Budapest 35–45.
- Kertesi G. – Kézdi G. (2012): *Residential segregation, local policies, and school segregation in 100 Hungarian towns*. Roma Educational Fund. manuscript.
- Kertesi G. – Kézdi G. (2004): *Általános iskolai szegregáció – okok és következmények*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2004/7)
- Kovács I. (2017): *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Kőpatakiné Mészáros M. (2004): *Táguló horizont. Pedagógusok az együttnevelésről*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Labodáné Lakatos Sz.–Romsits A. (2004): *Utak a cigány gyermekekhez. Felzárkóztató programok a cigány/roma gyerekek oktatásában*. In: Chonoky Gy. (szerk.): *Kisebbségkutatás*. Budapest.
- Liskó I. (2001): *A cigány tanulók és a pedagógusok*. In: *Iskolakultúra, Romák és oktatás*. Pécs.
- Liskó I. (2002): *Cigány tanulók a középfokú iskolákban*. In: *Új Pedagógia Szemle*.
- Miles, S. (2000): *Overcoming Resource Barriers: the challenge of implementing inclusive education in rural areas. Symposium on Development Policy*. Gustav Stresemann Institute, Bonn, Germany, October 27–29.
- Némethné Tóth Á. (2009): *Tanári attitűdök és inkluzív nevelés*. Magyar Pedagógia 1009. évf. 2. szám. pp. 105–120.
- Papp J. (1997): *A hátrányos helyzet értelmezése*. In: *Educatio*, 1.
- Radó P. (2007): *Oktatási egyenlőtlenségek Magyarországon*. In: *Esély*. 4. pp. 24–36.
- Réthy E. (2002): *A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában*. In: *Magyar Pedagógia*. 102. 3. sz. pp. 281–300.
- Semsei I.–Kovács K. (2016): *Inkluzív nevelés – inkluzív társadalom*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Zolnai E.–Balogh E.–Barnucz N.–Fónai M.–Hüse L. (2016): *Lehetőség, kihívás vagy akadály? A közoktatás integrációs feladatai – nemzetközi kitekintés és magyarországi helyzetkép*. In: *Különleges Bánásmód*, 2. évf. 2. pp. 5–21.

Виклики XXI століття у сфері середньої та вищої освіти Східної та Центральної Європи в процесі реформування освіти. Збірник наукових робіт Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики XXI століття у сфері середньої та вищої освіти Східної та Центральної Європи в процесі реформування освіти», Берегове, 28–29 березня 2019 року / Редактори: Емьовке Бергхауер-Олас, Ілона Гаврилюк, Єва Гуттерер та Каталін Поллої – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2019. – 540 с.

ISBN 978-617-7692-33-0

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики XXI століття у сфері середньої та вищої освіти Східної та Центральної Європи в процесі реформування освіти», яка відбулася 28–29 березня 2019 року в м. Берегове. Організатор конференції – кафедра педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ.

УДК: 061.3(477.87)

К– 93

Наукове видання

ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ У СФЕРІ СЕРЕДНЬОЇ
ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Міжнародна науково-практична конференція
Берегове, 28–29 березня 2019 року

Збірник наукових робіт

2019 р.

Редактори:

*Емьовке Бергхауер-Олас, Ілона Гаврилюк,
Сва Гуттерер та Каталін Поллої*

Коректура:

Ільдико Гріца-Варцаба, Маріанна Леврінци, Олександр Кордонець

Верстка:

Вікторія Товтін, Олександр Добош

Обкладинка:

Олександр Добош

На обкладинці: студенти спеціальностей «початкова освіта» та «дошкільне виховання» кафедри педагогії та психології. Фото зроблені Євою Чопак та Маргаритою Ешпан на кафедральних заходах.

Відповідальні за випуск:

Ільдико Орос, Олександр Добош

Видавництво та поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36, e-mail: print@rik.com.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Підписано до друку 11.03.2019

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 43,5. Формат 70x100/16.

Замовл. №637. Тираж 300.